

Передмова

Найяскравіші, найтрагічніші й водночас героїчні сторінки боротьби українського національно-визвольного руху 20–50-х років минулого століття, який охоплював широкі народні маси і потребував стільки зусиль та жертв, набирають дедалі більшої ваги в суспільстві як державотворча складова, викликаючи зацікавлення не тільки серед професійних істориків, а й усіх небайдужих до нашого минулого.

Особливе місце у підпільній діяльності ОУН та УПА займають бофони (скорочення слів «бойовий фонд») — однобічні, рідше двобічні грошові документи (квитанції) з оунівською чи національною символікою, з написами «Бойовий фонд ОУН», «Революційний фонд ОУН», «Національний фонд ОУН», «Господарський фонд ОУН» тощо або лише із символікою без написів, з фіксованими номіналами чи без номіналів, які уповноважені підпіллям особи від імені ОУН видавали населенню за внесені добровільно, стягнуті як контингент, реквізовані кошти у вигляді готівки, іноді харчів, а також використовували у своїй агітаційно-пропагандистській роботі.

У різні періоди діяльності ОУН зі стратегічних і тактичних міркувань фонд мав різні назви: «бойовий», «визвольний», «національний», «революційний», «військовий» і навіть «оперативний». Незважаючи на таку різноманітність, виділився і став найпопулярнішим термін «бойовий фонд», мабуть, тому, що вживали його найчастіше.

За підрахунками автора цих рядків оунівське підпілля тільки за 1941–1954 рр. емітувало для своїх потреб понад 500 різновидів бофонів, які використовували щонайменше у дванадцяти областях України та Білорусії, а також частково на території Польщі, Чехії, Словаччини, Австрії та Німеччини. Підрахунок усіх серій та різновидів грошових документів, випущених за попереднє десятиріччя діяльності ОУН, нині неможливий, оскільки нема зразків. Переважна більшість бофонів пропала в ході національно-визвольної боротьби і назавжди втрачена для студіювання.

Для істориків бофони — це своєрідне й багатопланове історичне джерело, передусім — виконані без цензури окупантів малюнки і тексти на них із автентичною інформацією, що відображають хронологію та перебіг подій національно-визвольної боротьби. Крім того, це матеріали, котрі докумен-

тують злочини окупаційної політики та поглиблено розкривають окремі епізоди боротьби, про які замовчують інші джерела.

Історія ОУН та УПА — це також історія сотень тисяч героїв, які віддали свої молоді літа, своє життя за краще майбутнє України. На жаль, ще тисячі учасників цієї боротьби залишаються невідомими для загалу. Вони зашифровані під псевдами і цифронімами, а їх подвиги — безіменні. Саме завдяки бофонам автор цього дослідження частково зумів відкрити для читачів талановитих оунівських публіцистів і митців, таких як Я. Гніздовський, П. Обаль, М. Сарма-Соколовський, Й. Поздик, М. Когут, М. Гук, І. Сказинський та В. Гнибіда.

Ще донедавна радянська історична література взагалі уникала вживати стосовно ОУН і УПА терміни «повстанці» або «партизани», хоча саме такі дефініції доволі точно характеризують тактику їх боротьби. У цьому контексті емісійну діяльність українського руху Опору зі самого початку визначали без застосування лекала правових норм, а тільки лайливо-пропагандистським терміном «бандитсько-грабіжницька», який вигідно для комуністичного режиму СРСР інтерпретував події і демонізував супротивника.

Хоча це унікальне явище в історії та культурі України в останні роки і стало об'єктом зацікавленості в українській і зарубіжній історіографії, окремі його аспекти й надалі потребують подальших поглиблених досліджень. На сьогодні в доробку вітчизняних істориків є небагато публікацій, присвячених тематиці діяльності видавничих осередків ОУН та УПА, емісій бофонів, а наявні праці поки що не дають змоги створити вичерпну об'єктивну картину фінансово-господарської та видавничо-пропагандистської діяльності українського руху Опору в окремих регіонах нашої країни.

Сподіваємося, що це актуальне у джерелознавчому плані та об'єктивне дослідження допоможе усунути окремі радянські штампи та стереотипи у сприйнятті українського національно-визвольного руху і сформувати неупереджену громадську думку, що, своєю чергою, сприятиме розв'язанню багатьох соціально-політичних та морально-етичних проблем нашого суспільства. Працею з її багатим, дбайливо дібраним архівним матеріалом та висновками зможуть скористатися професійні історики в узагальнювальних наукових роботах з вітчизняної історії, а її методична частина сприятиме ширшому використанню грошових документів ОУН та УПА під час викладання на історичних факультетах університетів України курсу «Спеціальні історичні дисципліни», на кредитно-економічних — «Грошовий обіг і кредит».

В ілюстрованому каталозі (додаток «А»), який створив автор цих рядків, поданий боністичний матеріал, що складається з 238 автентичних джерел.

Він відрізняється від усіх відомих вітчизняних і зарубіжних каталогів більшою повнотою та детальнішою описовістю, може бути використаний незалежно від тексту основної частини. Разом із методичними рекомендаціями каталог сприятиме історикам, мистецтвознавцям, етнографам при вивченні матеріальної культури українського народу, при створенні експозицій історичних і краєзнавчих музеїв та ін.

Автор висловлює подяку за допомогу в доборі архівних документів та зразків бофонів Олександрові Чванкіну, Євгенові Філю (Тернопіль), Ігореві Марчуку (Рівне), Олександрові Дарованцю (с. Карпилівка, Рівненська область), Вікторові Кіяшку (Прага).

Annotation:

Klymenko Oleg. Money documents of the OUN (bofons) in 1929–1954. — Monograph.

For the first time in the Ukrainian historiography the prior unknown material — bofons, money documents of the Organization of Ukrainian Nationalists (the OUN), was widely analyzed by means of the help of methods of special historical disciplines and were generalized in the monograph on the basis of study of the large set of documents. The stages of their evolution, social, economic and political functions and their importance as economic and historical sources are presented in this scientific research. The military fund of the Ukrainian Military Organization (UVO) and that of the OUN dates back to the creation and development of the OUN. It is one of the main elements of the economical foundation of their activity. The financial department was very important in the UVO and the OUN.

On the basis of the developed principles of the classification of the bofons, the conditions of their usage, we may state that the money documents of the OUN are the signs of the special assignment, that is a special group which is similar to bons, since it had circulatory functions only in rare cases.

Bofons are impartial witnesses of the historical events of that time. They played an important role in the system of social and economic relations. Because of the different circumstances and conditions of the rebellious struggle, during the time of their evolution they went through a rather difficult way: from donation receipts to requisitional receipts.

During the mass mobilization to the Ukrainian Insurgent Army (UPA) (in the middle of 1943) the economical net of the OUN being a real power in the village set regularly natural and money contingents for the population.

Even at that time the realization of money documents of the OUN wasn't in accordance with the voluntary principle. Representatives of the economical net of the underground gave bofons to the population using the beforehand made lists, obliged people to donate cash in definite term, often under a threat of repressions. In 1944–1952 members of the OUN in definite proportions taxed most of villagers in the Western Ukraine with an extraordinary tax.

But because of the constant hostilities, repressions of the Soviet power, actions of conspired groups of NKVD, criminal elements these proportions were often broken, what made the population discontented.

Owing to the national symbolics, actual political slogans, rebellious graphic arts, bofons were rather effective instruments which regulated difficult relations between members of the OUN, UPA and the population, differed them from criminal bands, which acted on the territory of the Western Ukraine.

It's necessary to state that the economical functions of bofons were not defined and fixed by corresponding underground documents. It caused their free use by rebels and created a juridical base for different abuses in surroundings of nationalists, which was used effectively by forces interested in compromising of the OUN. To the nationalists, the essence of the money and natural contingents was in the fact, that people were imposed with this kind of taxes, no matter the real economical situation was. The only things that were concerned about, were the common problems of a certain family. Thus, getting these contingents did not actually differ from the requisitions. The fact, that the Soviet government used the same methods made the problem even more serious.

Keywords: Ukrainian bonistics, bofons, classification, financial and economical system, emission of money documents of the OUN.

РОЗДІЛ I

Біля початків бойового фонду УВО-ОУН. Грошові документи ОУН у боротьбі з польським санаційним режимом, угорською агресією, німецьким фашизмом і сталінізмом (1929–1941 рр.)

1.1. Грошові документи ОУН, їх виникнення й особливості функціонування

Грошові документи ОУН сягають корінням у практику фінансової діяльності громадських організацій суспільно-політичної, просвітницько-педагогічної, релігійної та іншої спрямованості, які діяли в Галичині на початку ХХ століття. Зростання національної самосвідомості, згуртованості західноукраїнського населення проявилось також у створенні добровільних громадських фондів, що сприяли формуванню Галичини як твердині національного руху.

Перебуваючи у Відні, уряд ЗУНР дипломатичними засобами продовжував боротьбу за звільнення українських земель, які окупували поляки. 23 червня 1921 року він випустив 6% облігації «Позичка національної оборони» номіналами 5, 10, 25, 50 і 100 американських доларів. [1]. Виплату мали розпочати зі шостого місяця після відновлення влади ЗУНР у Галичині. Розпродажем «галицьких бондів» займався фінансово-торговий відділ дипломатичного представництва ЗУНР у США. Американські українці протягом короткого часу — з 15 липня 1921 до 25 травня 1922 року — розкупили облігації на суму 110741 доларів. Згодом дипломатичне представництво ЗУНР перекваліфікувало дану позику як пожертву до «Фонду негайної допомоги рідному краєві», в який до травня 1923 року зібрали ще 28 тисяч доларів. [2]. Аналогічно 6% облігації «Позички національної оборони» вартістю 5, 10, 25, 50 і 100 канадських доларів результативно поширили і в Канаді. [3].

У 20-х і 30-х роках, незважаючи на терор польського санаційного режиму, на противагу його кресовій політиці, українські патріотичні організації масово створювали фонди для розбудови своїх національних осередків: організацій «Просвіта», «Луг», «Пласт» та інших. До цієї діяльності була

широко залучена й українська діаспора. За даними офіційних польських джерел, Галичина щорічно отримувала тільки від українських емігрантів у США від 24 до 30 млн доларів. [4]. Одна з найвпливовіших українських політичних організацій діаспори — Український Національний Союз (УНС) щорічно збирав і надсилав у Галичину 250 тис. доларів, які тут спрямовували на розвиток українського суспільного життя. [5].

Цільові збірки проводили і численні українські релігійні громади. Так, із 1 листопада 1929 до 31 травня 1935 р. єпископська канцелярія у Вінніпегу збрала й вислала до Львова для інвалідів української армії 5417 доларів та 11 доларів для політичних в'язнів. [6].

Збірки українських організацій у Галичині намагалася контролювати польська поліція, а їх організатори нерідко перебували під її пильним оком. У ситуаційному рапорті Тернопільської воєводської поліції міститься інформація про те, що 26 серпня 1933 р. греко-католицький священник із містечка Козлова Данило Зажицький організував збір коштів на придбання будинку для «Просвіти». Він зумів зібрати з населення 80 злотих, а 300 доларів отримали від української діаспори США. [7].

У розмаїтті тогочасних політичних і суспільних фондів бойовий фонд ОУН займав чільне місце. Його особлива роль визначалась авторитетом і впливовістю цієї політичної організації серед західноукраїнського населення.

Бойовий фонд УВО-ОУН започаткований від часу створення та розбудови названих організацій українських націоналістів як один із основних елементів економічного фундаменту їх діяльності. В УВО, а згодом в ОУН фінансова референтура займала провідне місце поряд із бойовою, організаційною та пропагандистською. [8].

Від самого початку існування УВО та ОУН ці формації застосовували поруч із політичною діяльністю і крайні форми дій — індивідуальний терор (за термінологією ОУН «технічно-революційні збройні акти». — *Авт.*) супроти представників польської окупаційної влади, їхніх «вислужників та розсадників советофільства» на західноукраїнських землях. Про мету та значення таких акцій у «Бюлетені Крайової езекутиви на ЗУЗ» сказано: «Акти терору супроти найвизначніших представників окупаційної влади — це приклад акцій, в яких їхній непосредний ефект та політично-пропагандивний капітал ми ставимо на рівні». Бо «...консеквентним тероризуванням ворога і спрямуванням уваги мас на непосредну боротьбу створюється стан, який зближає хвилю остаточного зриву. А разом із цим ряд таких акцій постійно послаблює ворога морально й фізично і підриває його авторитет». [9].

На переконання оунівців, часто один терористичний акт міг швидше змінити погляди тисяч людей на суть та цілі революційної діяльності як засобу для здобуття волі поневоленому народові, ніж «місяці й роки словесної пропаганди, ніж грубі томи пропагандивної літератури». [10].

Співзвучні думки знаходимо і програмних документах УВО, де занотовано, зокрема, що Українську державу можна здобути тільки через «збройну розправу з ворогом: через війну, повстання або революцію», які потрібно готувати у тому числі через терор як засіб самооборони. При цьому безальтернативний шлях воєнної конфронтації і тероризму вводили у ранг закономірності, на тій підставі, що до цього часу український народ творив свою державу в кривавій боротьбі, тобто «проголошував свою самостійність серед крісових і гарматних пострілів», причому «як довго постріли лунали, так довго існувала українська держава». [11].

Автори документів підкреслювали, що акти терору як акти «всенародного осуду», котрі, як правило, звернені проти провідних осіб ворожої держави, проти тих, що «найбільше репрезентують цілу її гниль», не тільки «рятують честь нації, не тільки карають ворога, не тільки підносять престиж підпільної організації, але й схвалюють революційний дух мас, збільшують енергію їх провідників, підривають у масах віру у всесильність ворожої держави, ширять дезорганізацію й паніку в рядах ворога». [12].

Один із визначних ідеологів ОУН Ярослав Стецько писав, що в «технічно-революційних збройних актах» є і здорове підґрунтя, оскільки вони — мініатюрний прообраз повстання, збройної «негації займанщини» і передусім виховний засіб, бо майбутня війна — це війна не полків, а народів, які необхідно виховати. На його думку, одиночними терористичними актами «безпосередньо не здобуваються держави, але моральний капітал і вічна пригадка на зброю освоює народ із думкою, що це не розговори — а кров і залізо розсудять нас з ворогами». [13].

Поряд із цим Я. Стецько не вважав свою організацію терористичною: «ОУН ніколи не була терористичною організацією, тільки організацією боротьби, яка підбирає такі методи, які в даному часі і місці найкраще їй підходять». [14].

Надзвичайно складні акції індивідуального терору, як скажімо, атентат на міністра внутрішніх справ Польщі генерала Перацького (1934 р.), окрім героїзму й самопожертви його учасників, потребували великих матеріальних затрат на закупівлю зброї, амуніції та вишкіл виконавців. Затратними були й інші військові приготування ОУН. Так, з ініціативи С. Бандери у серпні 1933 року в Данцигу були зорганізовані однотижневі курси для інструкторів військового вишколу членів ОУН на ЗУЗ. Через невеликий

проміжок часу в Берліні провели військові курси для радіотелеграфістів. Повернувшись із вишколу, військові спеціалісти ОУН відповідно зорганізували в різних місцевостях Західної України підготовку військових інструкторів, зокрема 10 вишколів у м. Львові з участю дев'яти слухачів у кожному. [15].

Надалі завданням підготовлених інструкторів було проведення систематичних військових вишколів усього членства ОУН на місцях. Керівники ОУН вважали, що виховання військових кадрів і плекання серед українського народу культу збройної боротьби є одним із головних завдань їх діяльності.

Згідно з матеріалами НКВС України від 1939 року, отриманої від закордонних джерел інформації, секретар українського технічного товариства Євген Врецьона обладнав у Львові нелегальну лабораторію з виготовлення для ОУН вибухівки та отрути. Він займався також вишколюванням спеціалістів із підривної справи. [16].

У 1934 році, коли розвиток політичної ситуації в Польщі свідчив про можливість нової паціфікації на західноукраїнських землях, Крайова екзекутива ОУН розглянула на засіданні змогу і потребу організувати так звані «зелені кадри». На випадок посилення польського терору супроти українців, згідно з планом, усі розконспіровані члени ОУН повинні були перейти в підпілля і створити збройні партизанські загони. [17]. Однак арешти всередині 1934 року не дали змоги реалізувати задум. Це були зародки ідеї організації збройних загонів, що розвинулися потім у концепцію Української повстанської армії.

Наведені факти, без сумніву, свідчать, що організаційні кошти ОУН видавали здебільшого на військову референтуру Крайової екзекутиви ОУН на ЗУЗ.

На всіх етапах боротьби ОУН кошти для організації завжди були проблемою номер один. В УВО фінансові справи сконцентрував у своїх руках Омелян Сенік («Канцлер», «Урбан», «Грибівський», «Кашук», «Біляк», «Борщак»). [18].

У перших роках постановля ОУН одним із основних джерел фінансування її діяльності стала допомога української еміграції в США й Канаді. На початку 1929 р. на шпальтах «Сурми» опубліковано відозву «Під увагу українській заокеанській еміграції» [19], а у вересні 1931 р. — ще один заклик — «Ті, що бажають волі Рідному Краєві» [20] — надати фінансову допомогу організації, яка бореться за визволення України. При цьому оунівські функціонери застосовували тактику збирання датків на потреби не ОУН, а УВО, оскільки певна частина емігрантів охоче фінансувала бойову діяльність і не підтримувала окремі політичні аспекти програми ОУН.

Для активізації збору коштів серед української еміграції на американському континенті Провід українських націоналістів (ПУН) вирішив скерувати туди своїх представників із числа керівників організації. 15 квітня 1929 р. із такою місією до США і Канади виїхав Євген Коновалець, передавши на чотири місяці керування ОУН Миколі Сціборському. [21].

Поїздка Є. Коновальця завершилася успішно. Він зумів навести особисті контакти з лідерами української еміграції і домогтися місячної допомоги для ОУН від 700 до 1000 доларів. У цілому збіркова акція мала принести організації близько 100 тисяч доларів, що дало б змогу незалежити початкову команду від зовнішніх чинників. Євген Коновалець сподівався, що після завершення акції зі збору коштів на Будинок українських інвалідів у Львові на потреби ОУН з кінця 1930 року надходять більші квоти. [22].

Для подальшого керування збірковими акціями до США за вказівкою Євгена Коновальця мав виїхати Омелян Сенник, а до Канади — Роман Сушко—«Мельничук». Однак у 1930 р. Р. Сушко не зміг прибути на американський континент. Натомість у роботі V конгресу Об'єднання Українських Організацій в Америці, який відбувся 23 жовтня 1930 року в Нью-Йорку, взяв участь О. Сенник. [23].

Делегати конгресу на пропозицію Л. Левицького винесли ухвалу про створення спеціального фонду в сумі 100 тисяч доларів на визвольну боротьбу в рідному краї. Але цей фонд не був цілком призначений для ОУН, а його витрачали на загальну справу відбудови українського суспільного життя, допомогу в час всенародної катастрофи, такої як війна, голод, епідемії. [24].

Збірка коштів серед української еміграції викликала між львівським «Ділом» і американською «Свободою» полеміку, яка значно поглибилася через тривалий конфлікт між УВО та УНДО. «Діло» виступило з провокаційним запитанням: «Що сталося з величиною суми доларів, зібраних на потреби краю?» Відповідаючи на закиди «Діла», «Свобода» опублікувала інформацію про квоти для краю, «роздиспонувані згідно з волею офірдавців». У той спосіб польська політична поліція дізналася, що на бойову акцію УВО-ОУН виділяли 12475 доларів. [25].

Із цього приводу в певних політичних колах США та Польщі виник небажаний для української справи резонанс. Атаки «Діла» фактично вплинули на спад збірок на фонди УВО. Внаслідок згаданих викриттів у 1932 році ОУН потрапила в скрутне фінансове становище. За оцінкою Є. Коновальця, тоді справа впливу УВО-ОУН серед української еміграції на американському континенті «виглядала трагічно». За весь травень 1932 р. у фонд організації з Північної Америки отримано лише 50 доларів. [26].

Для того, щоб відшукати нові джерела фінансування організації, у США та Канаду скерували у вересні 1932 року Р. Сушка, який послуговувався литовським закордонним паспортом. Однак польські спецслужби, використовуючи дипломатичне прикриття, зуміли заздалегідь переконати канадські й американські власті про небажаність даної особи в їх країнах, тому його місія завершилася безрезультатно. [27].

Про причини своєї невдачі на американському континенті Р. Сушко проінформував Є. Коновальця, який вирішив сам очолити пропагандистську акцію в Північній Америці. Але ПУН не погодився з ним і виніс ухвалу, щоб зв'язки з українською діаспорою підтримував Андрій Федина. Євген Коновалець у листі від 29 вересня 1932 р. скаржився, що Федина «не виконує покладених на нього обов'язків [...], різні мої доручення попросту ігнорує». [28].

Занедбання згаданої важливої ділянки роботи в середовищі української еміграції призвело до того, що ПУН зумів отримати за 9 місяців 1932 року не більше трьох тисяч доларів. Євген Коновалець прийняв рішення, що в такій ситуації належить здійснити у Східній Галичині «спектакулярну акцію», в руслі якої або незадовго після неї на американський континент повинен виїхати О. Сеник, аби використати цю okazію для відшукування нових можливостей. [29].

Фінансове становище в ОУН після невдачі Р. Сушка склалося настільки критично, що Є. Коновалець 15 жовтня 1932 р. змушений був видати директиву у фінансових справах. У листі, адресованому М. Сціборському, В. Мартинцю, Д. Демчуку, О. Сенику, Кушніру, Р. Сушку та О. Рев'юоку, їх проінформовано, що протягом останнього місяця численні спроби поправки фінансового становища організації закінчилися безрезультатно. У США ПУН так і не зумів відшукати сталих джерел фінансування. На підставі цього, бажаючи реорганізувати бюджет організації, Є. Коновалець наказав зосередити діяльність ПУН у справі здобування коштів серед української еміграції в Бельгії та Чехословаччині. У контексті згаданого рішення Сціборський мав виїхати до Праги, а Кушнір — до Брюсселя. Ті зміни не стосувалися тільки генерала Миколи Капустянського, який продовжував залишатися в Парижі, й самого Є. Коновальця, який перебував у Женеві. [30].

Із цієї ж причини Коновалець за «правом вождя» значно урізав організаційні видатки і сконцентрував їх на утриманні друкованих видань ОУН: «Розбудова Нації», «Сурма», «Український націоналіст», а також деяких видань у Східній Галичині. Військовий вишкіл членів організації довелося перервати, а його відновлення мало настати тільки після поліпшення фінансового становища. Оскільки Р. Сушко так і не зумів дістатися США,

кожен член ПУН отримав доручення зав'язати особисті контакти з американським тереном. Однак «Об'єднання Українських Організацій в Америці» й надалі прохолодно ставилося до УВО-ОУН. За вісім років існування «Американсько-Українського фонду» до 1933 р. усі українські організації Східної Галичини отримали близько 149 тис. доларів, з яких на потреби УВО було виділено тільки 25454 доларів. [31].

Як стверджував член ПУН Євген Онацький, у перші місяці 1933 року настала деяка стабілізація фінансового становища ОУН, однак вона була нетривалою, бо в наступних місяцях почалося знову погіршення, а 1933 рік виявився із фінансового погляду доволі важким. [32].

Очікуваного поправлення фінансових справ організації не настало і в 1934 році. Тоді керівництво організації поклало певні надії на нову поїздку на американський континент бойового референта ПУН і керівника бойової акції на обширах, де замешкали українці в Польщі, — О. Сеніка. [33].

Цей виїзд удалося здійснити лише у квітні 1934 року. О. Сенік мав звернення за підписом Є. Коновальця до українських організацій США і Канади з проханням допомогти. У ньому керівник ОУН підкреслив, що на такий вчинок його змусила піти «вага переломного історичного часу, який ми переживаємо, і свідомість смутного прийдешнього, яке потрібно подолати». [34].

Відозва Є. Коновальця зініціювала спробу зорганізувати серед емігрантів у 1934–1936 роках грошову збірку для ОУН на суму 40 тисяч доларів. [35]. Однак протягом року сподівану суму так і не вдалося зібрати. За даними конфідента польських спецслужб за станом на січень 1935 р. стягнули тільки 8 тисяч доларів, а в травні того ж року зібрана сума виросла до 20 тисяч доларів. [36].

За іншими джерелами, до часу націоналістичного конгресу в Нью-Йорку (30.08.–2.09. 1935 р.), який, власне, і був покликаний згуртувати українські націоналістичні організації на американському континенті для пошуку джерел фінансування ОУН, удалося акумулювати 14 тисяч доларів. [37].

Співпрацю української еміграції на американському континенті з ОУН спробував поліпшити і генерал М. Капустянський, який у 1935 р. перебував на тих теренах за сприяння Організації Державного Відродження України (ОДВУ) та Українського Національного Об'єднання (УНО). [38]. У червні 1937 р. із подібною місією в Канаду прибув колишній військовий міністр ЗУНР генерал Віктор Курманович, котрий свої зусилля координував із Омеляном Сеніком. [39].

Оскільки допомога української діаспори не відповідала потребам вільної боротьби, в умовах великої депресії та зростання криміналізації економічного життя у США ОУН для здобування коштів змушена була вико-

ристовувати і протизаконні засоби, залучаючи для окремих операцій українські мафіозні структури. У листопаді 1938 р. в Нью-Йорку розгорівся сенсаційний скандал, який підхопили засоби масової інформації. ФБР та поліція викрили винних у таємничому зникненні американських громадян. Викрадачами і вбивцями виявилися українці Дмитро Гула, Йосип Сокода, Василь Декніса та Дмитро Варга, котрі як члени ОДВУ мали від згаданої організації повноваження збирати кошти для ОУН та обкладати податками українців-емігрантів. Слідство встановило, що група Д. Гули викрала кількох американців, яких катували в одному з приміщень «Українського національного центру», вимагаючи викуп. Злочинці також заробляли великі кошти на незаконному виготовленні самогону, який гнали прямо у приміщенні ОДВУ. Після арешту Гули і його спільників О. Сенік, який тоді перебував у США, змушений був терміново повернутися до Європи. [40].

У пошуках фінансової підтримки керівники УВО-ОУН змушені були співпрацювати з деякими закордонними спецслужбами, що нині викликає суперечливі оцінки істориків.

Ще у 1925 р. Є. Коновалець особисто встановив контакт із полковником військової розвідки Німеччини Гемпом, після чого УВО почала отримувати щомісячну дотацію — 9 тис. марок як винагороду за надану спецслужбі інформацію, що надходила з України. [41].

Участь у розвідувальній роботі членів УВО-ОУН вважали тоді за цілком нормальну справу, тим більше, що робили це задля загальнонаціональних інтересів проти ворогів української державності. Із такого приводу Є. Коновалець у листі до митрополита А. Шептицького наисав: «Нехай сьогодні ми знаходимося на слугуванні німецьким державним урядовцям, але завтра ми маємо надію за їх допомогою і під їхнім керівництвом здобути власну державність». [42].

Окрім того, співпраця з іноземними розвідками слугувала для оунівського підпілля чи не найважливішим джерелом самозабезпечення, оскільки більш як на 60% покривала бюджет організації. У внутрішньому документі міністерства закордонних справ Німеччини від 1926 р. йдеться про фінансову підтримку діяльності УВО — 10 тисяч рейхсмарок «для розбудови бойової організації» і проєкт збільшення суми до 25–30 тисяч марок на рік. [43]. Литва також із 1925 року щоквартально фінансово підтримувала УВО помірними сумами — 1,5–2 тис. доларів як оплата за отримані розвідувальні матеріали. [44].

За дорученням Є. Коновальця у міжвоєнний період постійні контакти з німецькими військовими колами підтримував Р. Ярій. У 1937 р. неподалік від Відня (Белладжіо) Р. Ярій організував нараду керівників абверу

та оунівців, у яких з українського боку також взяли участь Є. Коновалець і В. Курманович, з німецького — тодішній шеф 2 відділу ААА ОКВ Г. Гросскурт, його заступник Е. Штольце та референт Перцгольд. Для досягнення вагомшої співпраці з націоналістами у розвідувальній сфері згадані співробітники військової розвідки отримали від Канаріса повноваження гарантувати ОУН певну фінансову підтримку. [45].

Після того як радянські спецслужби вбили в Роттердамі 23 травня 1938 р. Є. Коновальця, новий керівник 2-го відділу абверу полковник Ервін Лагузен установив контакт із наступником загиблого провідника полковником Андрієм Мельником. У відповідь на готовність Мельника координувати військову діяльність ОУН із німецькими військовими інстанціями Е. Лагузен погодився взяти на ААА ОКВ витрати, пов'язані з організацією бойової діяльності ОУН та підготовки нею повстання на всіх українських землях. [46].

Польські історики А. Щесняк та В. Шота, які користувались архівами польських і радянських спецслужб, стверджували, що оунівські експозитури для завдань розвідки мали «значну кількість законспірованих помешкань, сейфи й конта в банках». І далі пояснювали, що «тільки впродовж двох місяців 1933 року на працю розвідки УВО приділила 10120 французьких франків». [47].

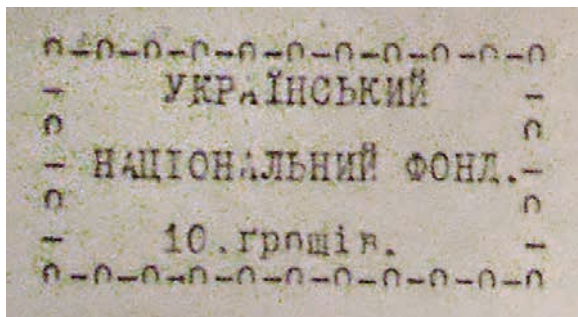
У 1936–1937 рр. бюджет ОУН, який у той час іменувався «Визвольним фондом», становив 126282 долари США. Зокрема, від спецслужб Німеччини націоналісти тоді отримали 50 тисяч доларів, а від Литви — 30 тисяч. [48].

Вивчаючи матеріали з «архіву Сеніка», згаданому на Варшавському процесі з приводу вбивства міністра Перацького, польські слідчі переконалися, що від невідомих офіродавців у Німеччині та Польщі оунівці через Р. Ярого отримували і зовсім дрібні суми. [49].

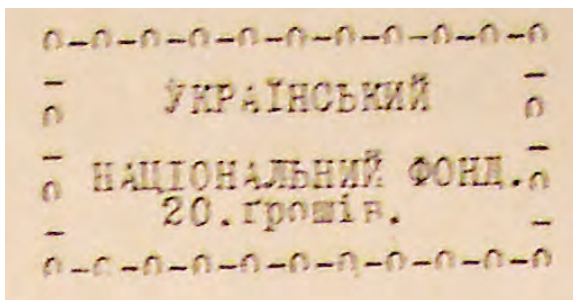
За даними польської поліції, основними видатками організаційних коштів ОУН були: 1) на організаційні потреби (утримання структур ПУН за кордоном); 2) на допомогу політв'язням; 3) на покриття утримання підпільників ОУН; 4) на бойовий фонд (закупівля зброї і амуніції). [50].

Бюджет Крайової екекутиви ОУН на ЗУЗ мав на перше півріччя 1931 р. такий вигляд: прибутки — 30580, 90 злотих, видатки — 30872,00 злотих, з яких на бойовий реферат — 2356 злотих, судові процеси — 8925 злотих, допомога ув'язненим — 4530 злотих, на утримання функціонерів — 15091 злотих. [51].

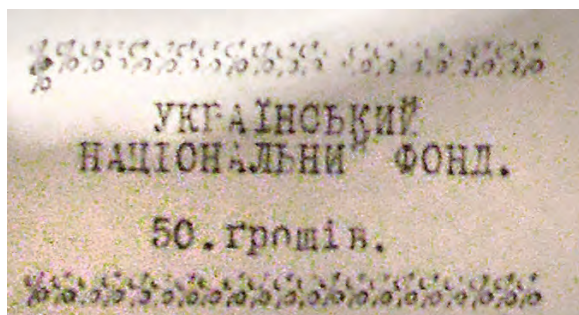
За даними польських спецслужб, у 1933 р. на потреби крайових структур ОУН перераховано близько 81,5 тисяч злотих і додатково 20 тисяч злотих на транспорт та зв'язок. [52].

№ 001.

№ 002.

№ 003.

№ 004.

№ 005.

№ 006.

№ 007.

№ 007b.

№ 008.

№ 009.